

В Автономній Республіці Крим громадянам гарантується право виховання рідною мовою у дитячих дошкільних закладах, вивчення рідної мови, навчання рідної мови і навчання рідною мовою в навчальних закладах державної, республіканської і комунальної форм власності або через національні культурні товариства, або в порядку, який визначається законодавством України і нормативно-правовими актами Верховної Ради АР Крим у межах її компетенції (частина третя статті 10).

Конституція АРК закріплює виконання офіційних документів українською та російською мовами, а за клопотанням громадянина – і кримськотатарською (стаття 11).

Відповідно до Конституції АРК мовами судочинства є українська або за клопотанням учасника провадження російська (стаття 12), мовами роботи пошти і телеграфу, підприємств, установ, організацій, сфери обслуговування – українська або російська (частина перша статті 13), в усіх сферах обслуговування громадян АРК використовується українська чи російська мова або інша мова, прийнятна для сторін (частина друга статті 13).

Отже, наведені вище міркування дають підставу стверджувати, що жодна з раніше чинних українських Конституцій не надавала стільки уваги висвітленню мовних питань, як Конституція України 1996 року та Конституція Автономної Республіки Крим 1998 року, у яких досить успішно використано нові сучасні підходи до розв'язання проблем державної мовної політики. Справа – за втіленням конституційних засад цієї політики в повсякденне життя України.

Подальші дослідження проблеми, порушеної в статті, убачаються нам у висвітленні закріплення державності української мови в українському законодавстві після 1996 року та проектах Законів України “Про розвиток і застосування мов в Україні”.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки (1937 р.) //Хрестоматія з історії держави і права України: У 2 т. – Т.2. – С.364–382.
2. Мовні питання в Україні: 1917–2000: Документи і матеріали /Укладач Ю.Ф.Прадід. – Сімферополь: Доля, 2003. – 288 с.
3. Декларація про державний суверенітет України. – К.: В-во “Україна”, 1991. – 8 с.
4. Слюсаренко А.Г., Томенко М.В. Історія української Конституції. – К.: Т-во “Знання” України, 1993. – 192 с.
5. Тараненко О.О. Українська мова і сучасна мовна ситуація в Україні //Мовознавство. – 2001. – № 4. – С. 3–19.
6. Запрудскі С. Мовна політика в Республіці Білорусь у 1990-х роках //Розбудова держави. – 2003. – № 5–8. – С.33–44.
7. Прадід Ю.Ф. Мовні питання в українських Конституціях ХХ ст. //Мовознавство. – 2002. – № 1. – С. 17–22.
8. Коментар до Конституції України. – 2-е вид., випр.і доп. –К., 1998.
9. Етнічний довідник. Етнічні меншини в Україні /Ред.В.Євтух. – К., 1996. – 173 с.
10. “Українська мова”. Енциклопедія /Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), М.П.Зяблюк та ін. – К.: “Укр.енцикл.”. – 2000. – 752 с.

УДК 378

Киричок І.І.

ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ НІЖИНСЬКОГО ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ (1875-1900 РР.)

У контексті державотворчих процесів реформування сучасної системи освіти та побудови її на нових концептуальних засадах стає актуальним перегляд нових підходів до підготовки вчителів. У пошуках ефективних шляхів та методів розвитку української

професійної школи важливе місце посідає об'єктивне вивчення і творче використання досвіду минулого, який у нинішніх умовах вимагає переосмислення, аналізу. Тенденції розвитку професійної освіти викликають потребу вивчення діяльності закладів освіти, які зробили значний внесок у підготовку педагогічних працівників кінця XIX – початку XX ст. Одним з таких закладів, якому у вересні нинішнього року виповниться 200 років, був Ніжинський історико-філологічний інститут. Протягом тривалого часу ВНЗ випустив плеяду вчителів та науковців, які сприяли розвитку передової педагогічної думки України.

Дослідження цієї проблеми сприятиме реалізації державної політики, спрямованої на подальший розвиток національних традицій освіти й вищої школи, оновленню змісту, форм, методів навчання та виховання, примноженню інтелектуального потенціалу суспільства, досягнення якісно нового рівня у проведенні педпрактики педагогічних університетів.

Проблемами професійної підготовки вчителів займалися А.М.Алексюк, О.О.Абдуліна, Л.П.Вовк, Н.М.Дем'яненко, І.А.Зязюн, Н.Г.Ничкало, В.А.Сластьонін та ін. Серед дослідників дореволюційного періоду слід виділити публікацію П.О.Заболотського, у якій розкрито зміст та організацію навчально-виховного процесу Ніжинської вищої школи (1875–1910 рр.). Деякі аспекти підготовки кандидатів на учительські посади Ніжинського історико-філологічного інституту (1875–1917 рр.) частково висвітлені в монографії Н.М.Дем'яненко. Значущим для нашого дослідження виявився науковий доробок Т.Д.Пінчук, у якому аналізується становлення педагогіки як навчальної дисципліни Ніжинської вищої школи на протязі тривалого існування. Історією закладу з початку заснування до нинішнього періоду цікавились Г.В.Самойленко та О.Г.Самойленко.

Мета нашого дослідження – проаналізувати зміст практичної підготовки вихованців Ніжинського історико-філологічного інституту в 1875–1900 рр.

Практична підготовка вчителів – складова навчально-виховного процесу, яка забезпечує поєднання теоретичної підготовки з їх практичною діяльністю, сприяючи формуванню творчого відношення до педагогічної діяльності, визначає міру професійної придатності, рівень педагогічної спрямованості. Під час педпрактики студенти набувають ряду професійних умінь: визначати мету і завдання навчально-виховного процесу з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів, вивчають особистість, можливості її розвитку в колективі, планують педагогічну діяльність, використовують різні форми і методи організації навчально-виховного процесу, аналізують їх та корегують.

Практична підготовка вихованців Ніжинського історико-філологічного інституту в зазначений період мала чітку структуру, передбачала мету, завдання, була наповнена відповідним змістом, керованою з боку адміністрації закладу та наставників-керівників, усі з яких були вчителями гімназії, що здійснювало вплив на професійно-особистісне формування кандидатів на учительські посади, проходила у закріпленій гімназії, здійснювалась частково за розробленими конференцією інституту “Правилами організації занять студентів з викладання у гімназії”. § 1 “Правил...” визначав: “...вправи студентів у викладанні є основне заняття на двох старших курсах...” [2: 1]. Аналіз архівних джерел дає підстави стверджувати, що педагогічна практика проводилась лише на IV курсі, що вважаємо недоліком. Питання про її запровадження на III році навчання студентів піднімав М.Є.Скворцов, про що йтиметься далі. Згідно з “Правилами...” практична підготовка повинна була включати такі компоненти:

1. Відвідування уроків викладачів та ведення щоденника аналізу уроків.
2. Обговорення та аналіз уроків викладачів щонеділі (1 раз на тиждень), перевірка записів студентів.
3. Викладання пробних уроків, заміна вчителя на випадок його хвороби (незалежно від фаху кожен кандидат на учительську посаду повинен був замінити викладача).
4. Обговорення та аналіз пробних уроків у присутності директора інституту, інспектора, вчителів гімназії, наставників-керівників практики, товаришів, які були присутніми на уроці;
5. Перевірка письмових робіт учнів.

6. Викладання “зразкового” уроку.

“Правила...” надавали право наставникам-керівникам втручатись у хід навчально-виховного процесу лише на звичайному уроці, допускати після певної кількості уроків до “зразкового”, оповістивши про це адміністрацію закладу і викладача педагогіки. “Зразковий” урок у разі потреби може бути збільшеним за часом, але не перевищувати 1 годину. На уроках студент повинен показати, окрім знання з предмета, свої дидактичні здібності: вміло та доступно пояснювати матеріал з урахуванням віку гімназистів, використовуючи різні методи та прийоми, вміти зацікавити змістом викладеного матеріалу, володіти деякими прийомами медтехніки – вмінням голосно красномовно говорити, мати гарну дикцію, та педмайстерністю – вмінням розподіляти увагу, триматись. Якщо вихованцем інституту проведено “зразковий” урок на задовільну оцінку, він мав право за власним бажанням проводити повторний. Наставник-керівник подавав відомість успішності студентів з кожного предмета викладання [2: 1–6]. При виставленні оцінки за практику, яка фіксувалась у дипломі випускника, враховувалась сукупність усіх видів діяльності і виводився середній бал.

Важливим, на наш погляд, для професійного зростання майбутнього вчителя було положення, зазначене “Правилами...”: “Якщо хоча б один наставник-керівник не виставив оцінки студенту за практику, то це позбавляло його можливості отримання диплому” [2: 3]. Це змушувало кандидатів на учительські посади з особливою серйозністю ставитись до практичної діяльності у гімназії.

До виникнення у Ніжинській вищій школі історичного відділення (1882 р.) вихованці давали пробні уроки у гімназії з давніх мов та російської словесності. Студенти класичного відділення проводили по 4 уроки з фаху і по 2 з російської мови; студенти-словесники – по 4 уроки зі спеціальності та 2 уроки з давніх мов.

До 1883 року практична підготовка вчителів Ніжинського історико-філологічного інституту здійснювалась таким чином:

1. Протягом місяця випускники відвідували уроки вчителів та знайомились із внутрішнім життям гімназії.
2. Підготовка студентів до проведення уроків полягала у індивідуальних консультаціях з керівниками практики, написанні під їх безпосереднім контролем планів-конспектів уроку.
3. Проведення 6 пробних уроків у присутності адміністрації інституту, наставників-керівників, товаришів студентів.
4. Детальний аналіз уроків, на яких “сами студенти привлекались к разбору и оценке своих уроков...” [7: 11] з обов’язковим аналізом кожним студентом уроку свого однокурсника.

Згідно з постановою конференції історико-філологічного інституту від 28 квітня 1878 року надавалось право керівникам практики призначати додаткові уроки для тих студентів, чий урок визнані невдалими. Корисним визнано було обговорення з учителем плану уроку і способів його викладання в подробицях. Згідно з постановою кожен практикант повинен був готувати аналіз відвіданих уроків викладачів та товаришів [7: 4]. Аналіз та самоаналіз уроків вдосконалював культуру мовлення практикантів, сприяв виправленню методичних помилок, формував педагогічне мислення, встановлюючи зв’язок між теорією та практикою.

Імена кращих випускників, які відзначились своїми професійними вміннями, зачитувались на урочистому акті інституту 30 серпня щорічно. (У 1880–1881 рр., наприклад, таких студентів було 8). Це сприяло формуванню професійно-особистісних якостей майбутніх вчителів.

Звичайно, кількість пробних уроків була недостатньою для формування професійних навичок вихованців закладу, але, як зазначали у звітах викладачі, за 6 уроків практиканти звикали до нової соціальної ролі вчителя і деякі з помилок проведення уроків зникали. Вчитель грецької мови Ф.О.Златоустовський стверджував: “...Студенты приобрели навык в преподавании, о чем свидетельствует их умение удачно определить задачу данного урока и

распорядиться временем при исполнении предложенного урока, целесообразность приемов ведения дела...” [7: 12].

Кожен директор закладу вносив зміни у зміст практичної підготовки майбутніх вчителів. У 1883–1893 рр. М.Є.Скворцовим було збільшено термін “ пасивної практики” у 2 рази, що становила тоді 9 тижнів. Це стало важливим для професійної майстерності кандидатів на учительські посади. Студенти словесного відділення відвідали у 1883–1884 н.р. 32 уроки зі спеціальності, 10 уроків з латинської та 10 з грецької мов; студентки-класики – 7 уроків з російської мови, 16 уроків з латинської і 25 з грецької мови, 4 уроки з історії; студентами-істориками було відвідано 13 уроків з російської мови, 4 з латинської і 13 з грецької мов, 21 урок з фаху [8: 73]. Збільшення кількості пробних уроків до 10 дало змогу студентам-випускникам краще оволодіти навичками педмайстерності. Обговорення такої великої кількості уроків вчителів, вивчення їх досвіду роботи дозволило усвідомити випускникам цілий ряд теоретичних положень, з якими вони познайомились у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін. Недоліком вважаємо те, що не було в цей період встановлено стандарту у визначенні мінімальної кількості уроків, необхідних для відвідування кожним студентом, в результаті чого випускниками різних відділень було побачено різну кількість уроків з фаху, а найбільше студентами-словесниками.

У 1883 році директором закладу вносились пропозиції на розгляд конференції про вписування в атестати випускників відомостей про те, до яких предметів і у яких класах гімназії студент виявляє особливі здібності. Професор М.І.Соколов створив опозицію у вирішенні цього питання, вважаючи це обмеженням прав вихованців. Ця ідея М.Скворцова, яка не була підтримана з боку Міністерства народної освіти, потребувала реформування всієї системи професійної підготовки вчителів закладу з чітким диференціюванням критеріїв визначення здібності студентів до окремих предметів і певних вікових груп. Позитивним, на наш погляд, була спроба вченого різнорівневої підготовки кандидатів на учительські посади. Помилковим у поглядах директора вважаємо те, що він визначав метою педагогічної практики, перш за все, перевірку знань, з чим не погоджувалась передова професура – Р.Ф.Брандт, М.М.Бережков, М.І.Соколов, Г.Е.Зенгер. На їх думку, пробні уроки у гімназії – це формування професійних навичок майбутніх вчителів [8: 43–44]. П.І.Люперсолський вважав за необхідне при аналізі уроків аргументування кожним студентом застосування того чи іншого дидактичного методу. Професор Р.Ф.Брандт висловлював думку про збільшення кількості пробних уроків з фаху, що даватиме можливість перевірити випускникам рівень знань та поглибити практичну підготовку. М.Є.Скворцов обстоював відміну аналізу уроків, що було не прийнято кворумом. З ініціативи професора М.Фогеля була встановлена така послідовність у розборі уроків, за якої спочатку вони повинні були аналізуватись товаришами, потім наставниками-керівниками, лише після цього студент повинен здійснювати самоаналіз. Така логіка аналізу, з одного боку, спрямована на демократичність, була спрямована на формування у вихованців навичок аналізу, розвиваючи педагогічні уміння.

Доцільним, на думку директора, було введення педагогічної практики з 3-го курсу, яка полягатиме у відвідуванні уроків кращих учителів гімназії, що в свою чергу забезпечуватиме органічний зв'язок теорії та практики. Ця ідея підсилення практичної підготовки вчителів, яка не була реалізованою, заслуговує на увагу.

З метою вдосконалення практичних навичок у процесі педагогічної діяльності вихованців інституту в гімназії Ф.Ф.Гельбке, який перебував на посаді директора з 1893 по 1907 р., на засіданні конференції 27 жовтня 1893 року вніс свої пропозиції: ввести попередні бесіди з кожної групи предметів окремо (латинської, грецької, російської мов та словесності, історії, географії), після яких повинна проводитись “пасивна практика”. Загальна конференція передбачала обмін досвідом та враженнями студентами від побаченого на уроках. Важливим у проведенні настановчих бесід перед проведенням пробних уроків директор вважав участь не тільки наставників-керівників, а й весь професорсько-викладацький склад інституту, системність у організації педпрактики.

На доцільність попередніх бесід вказував І.Сребницький: "...действительную пользу извлекут студенты как из предварительной беседы, так и из бесед, имеющих быть после первых опытов, только в том случае, если им (студентам) будет дана возможность к повторению своих опытов" [3: 176]. Зазначимо, що донині зберігається традиція проведення настановчих конференцій у діяльності Ніжинської вищої школи. З досвіду встановлено, що це сприяє більш чіткій організації практики, вдосконалюючи її структуру, сприяючи обміну досвідом між вихованцями закладу.

На засіданні органу управління закладом того ж року обговорювалась проблема структури педпрактики, ставилось питання про доцільність ознайомлення вихованців з навчально-методичною літературою. Відтоді кожен викладач предмета виділяв декілька лекційних годин на цей вид роботи. Невдовзі професор А.В.Добіаш поставив питання про педагогічну діяльність майбутніх вчителів, починаючи з 3-го курсу. Читаємо про це у архівних джерелах: "Вопрос о перенесении начала практического приготовления на 3-й курс был возбужден профессором Добиашем в заседании конференции 29 октября" [1: 24].

Актуалізувалась проблема підготовки вчителів іноземних мов в стінах закладу, передбачалась диференціація студентів за рівнем знань на перших курсах з тим, щоб поглибити спеціалізацію. З цією метою визнано було доцільним відкриття спеціального відділу, але всі прагнення реформувань були не підтриманими з боку Міністерства народної освіти. Ось як орган керівництва освітою відповів на всі клопотання передової професури: "Приобретения практического навыка в преподавании г.Министр народного просвещения признает достаточным последний год пребывания их в институте (на 4 курсе) с тем, чтобы на младших курсах были усилены теоретические занятия и вследствие этого на 4 курсе оставалось достаточно времени для посещения студентами уроков наставников-руководителей в гимназии собственно практики в преподавании" [1: 46–47].

Про непослідовність у поглядах викладацького складу інституту свідчить той факт, що викладачем педагогіки М.І.Лілеєвим у 1896 р. була висловлена пропозиція щодо підсилення практичної підготовки студентів, які готуються до педагогічної діяльності. Пропонувалось проведення семінарських занять з педагогіки, на що професори Г.Малеванський та В.Люперсольський висловились негативно. Вони вважали достатнім для підготовки вчителів проведення вступних дидактичних бесід (настановчих конференцій). Було визнано необхідним чітку організацію попередніх бесід, залучення до їх проведення не тільки наставників-керівників, а й викладача педагогіки, активізацію діяльності студентів з метою обговорення актуальних методико-педагогічних проблем. Таким чином, постанова конференції від 22 травня 1896 р. зобов'язувала вихованців подавати керівникам практики конспект одного з відвіданих уроків з фаху з метою формування професійних вмінь та навичок майбутніх вчителів та більш ґрунтовної їх підготовки до практичної діяльності в гімназії [4: 22–23].

На основі аналізу архівних матеріалів встановлено, що практична підготовка, завдяки сприяння Ф.Ф.Гельбке, у період з 1893 по 1908 рр. включала такі етапи:

1. З жовтня до початку листопада студенти відвідували уроки наставників-керівників гімназії Й.В.Добіаша, А.Ф.Абрамова, Є. А.Черноусова (по 13 уроків з кожного предмета курсу).
2. Попередні 4 бесіди наставників-керівників з кожної групи предметів з метою ознайомлення з методами навчання, тлумаченням гімназійних підручників, посібників, навчальних планів та програм середньої школи.
3. Бесіда, на якій майбутні вчителі звітувались про відвідані уроки. (Такі бесіди Й.В.Добіаш справедливо назвав "контролюючими"). Передбачалась обов'язкова присутність викладача педагогіки.
4. Проведення у присутності директора та інспектора інституту, всіх студентів та вчителів гімназії практикантами пробних уроків з листопада по березень, а іноді і до квітня відповідно до кількості випускників.

5. Детальний аналіз уроків кожного кандидата на посаду вчителя у присутності викладацького складу та студентства.
6. Підсумкові 4 заключні бесіди з кожної групи предметів, на яких підводились підсумки педагогічної практики, вказувались загальні недоліки та переваги проведених практичних дослідів, виставлялась загальна оцінка педагогічної діяльності кожного студента.

Перевагами практичної підготовки вихованців інституту зазначеного періоду, основною тенденцією якої була поступова еволюція, на наш погляд, були: велика увага до педагогічної практики, яка була керованою збоку викладачів вузу та вчителів гімназії; структурованість практики, яка проходила у 6 етапів та організовувалась за розробленими конференцією закладу правилами; зв'язок з предметами психолого-педагогічного циклу спостерігався в тому, що діяльність студентів в гімназії завершувала вивчення основних навчальних дисциплін, забезпечуючи їх практичне застосування; пропедевтична спрямованість підготовки – формування у практикантів базових умінь та навичок; зміст практичної підготовки був спрямований на розвиток педагогічного мислення майбутніх вчителів, забезпечуючи обмін досвідом між ними.

На нашу думку, практична підготовка студентів інституту містила ряд недоліків, серед яких: її проведення та організація у одному середньому закладі, що позбавляло можливості збагачення передовим педагогічним досвідом різних вчителів міста, а також проведення уроків практикантами на IV курсі відволікало від написання кандидатського наукового дослідження, виконання цілого ряду різноманітних робіт; відсутність самостійності у виборі форм та методів навчання, неадаптованість завдань до потреб гімназії, відсутність проведення психолого-педагогічних досліджень під час практичної діяльності; важливим недоліком була відсутність цілеспрямованої виховної роботи з учнями гімназії, що забезпечувало б органічну єдність навчально-виховного процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дело историко-филологического института кн. Безбородько в Нежине с планом учебных занятий на 1894–1895 уч.г. – Ніжинський відділ Чернігівського облдержархіву. – Ф. 1105, оп.1. – Спр. № 633. – 1–47.
2. Дело историко-филологического института кн. Безбородько в Нежине с правилами организации практических занятий студентов по преподаванию в гимназии. 1876 г. – Ніжинський відділ Чернігівського облдержархіву. – Ф. 1105, оп.1. – Спр. № 184. – 1–6.
3. Дело историко-филологического института кн. Безбородько в Нежине с протоколами заседаний конференции за 1893 г. – Ніжинський відділ Чернігівського облдержархіву. – Ф.1105, оп.1. – Спр. № 559. – 1–216.
4. Дело историко-филологического института кн. Безбородько в Нежине с протоколами конференции института за 1896 г. – Ніжинський відділ Чернігівського облдержархіву. – Ф.1105, оп.1. – Спр. № 804. – 1–59.
5. Дем'яненко Н.М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша третина XX ст.). – Монографія. – К.: ІЗМН, 1998. – 328 с.
6. Заболотский П.А. Историко-филологический институт кн. Безбородко в Нежине // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1912 – №1. – С. 35–57.
7. Отчет о состоянии и деятельности института за 1878–1879 гг. // Известия историко-филологического института кн.Безбородько в Нежине. – Т.V. – К. и СПб., 1880 г. – (7–21).
8. Отчет о состоянии и деятельности института за 1882–1883 гг., 1883–1884 гг. // Известия историко-филологического института кн. Безбородько в Нежине. – Т.IX. – М. и К., 1885. – (3–89).
9. Пінчук Т.Д. Педагогіка у Ніжинській вищій школі. – Ніжин: НДПУ, 2002. – 101 с.